

člověka a pak poučením o tradiční africké společnosti, o „etnických skupinách, příbuzenských vztazích a jedincích“ (k této pasáži se vztahuje i mapa). Pak už můžeme s autorem podrobně sledovat, jak tradiční náboženství postupuje život lidí, jak provází člověka všemi jeho životními etapami: Narození a dětství, Zasnívání a pubertální rity, Manželství a plzení, Smrt a život po smrti. (Zemřelý přechází ze „sasa“ do „samani“, „the living-dead“ se stává členem „community of the spirits“ – tím definitivně umírá – až tehdy, když už nežije nikdo z těch, kdož ho znali, kdož by ho dovedli pojmenovat.) V knize ovšem nechybějí ani důkladné informace o náboženských specialistech (medicinmani, přivolávači dešťů, králové, kněží) a o „mystických silách, magii, čarodějnictví a kouzelnictví“. Tuto část publikace uzavírá kapitola Pojem zla, etika a spravedlnost.

Ani africké národy nezůstávají stát na jednom místě. V kapitole Člověk v období proměn a jeho problémy autor alespoň ve zkratce charakterizuje změny v životě Afričanů za zhruba posledních sto let. V této souvislosti věnuje obsáhlou kapitolu křesťanství, islámu a dalším náboženstvím v Africe. Připomíná, že křesťanství i islám tu mají dlouhou tradici a že by mohly být rovněž označeny za „tradiční“ africká náboženství. Historik studující počátky křesťanství se často musí vypravit právě na africkou půdu, kde působili např. Tertulianus, Origenes, Klemens z Alexandrie, Aurelius Augustinus a mnozí další. Pokud jde o křesťanství, všimá si Mbiti jednak dalšího svébytného vývoje „afrického křesťanství“ (především v Egyptě a Etiopii), jednak osudů a rozporuplného působení „křesťanství misijního“. Z dalších náboženství píše o judaismu, hinduismu, pársismu, behaismu a některých jiných. V poslední kapitole Hledání nových hodnot a místo člověka ve světě charakterizuje náboženský pohyb v soudobé africké společnosti a některé nenáboženské ideologie; tuto kapitolu uzavírá úvahou o společenské funkci náboženství a církví a o jejich možnosti ovlivňovat další život Afričanů.

Kniha, zajímavá a cenná dovedným spojováním zobecňujících úvah s bohatým konkrétním materiálem, obsahuje dále jmenový a věcný rejstřík a rejstřík afrických národů a jazyků.

Jiří Gabriel

Wladyslaw Prezyna: Intensywnosc postawy religijnej a osobowosc; Lublin 1973, 182 stran.

Vztah mezi vírou a osobností se stává předmětem studia se vznikem a rozvojem moderní psychologie a sociologie, tj. koncem 19. století. Na toto téma bylo napsáno mnoho prací jak autory pohližejšími na náboženství kriticky, tak obháji náboženství. Všichni se dovolávají psychologického zkoumání osobnosti a je příznačné, že v budoucím vývoji psychologie spatřují potvrzení svých názorů. W. James např. soudí, že pojem „náboženská zkušenost“ je pojem, který lze postihnout metodami empirické psychologie. Treba říci, že psychologie konce 19. a počátku 20. století sotva mohla poskytnout důkaz ve věci tak obtížné, nadto často formulované nejen vágně, ale i předem zahrnující některé metodologické postupy moderní psychologie. Zkoumat např. „náboženské prožívání“ metodou introspekce nemůže nikdy vést k žádným objektivním výsledkům. Nicméně K. Girsensohn, G. Wunderle – u nás J. B. Kozák – operují výrazem „náboženská vnímavost“ ve smyslu konstitučního prvku osobnosti, jimž jsou prý obdařeni někteří „vyvolení“ jedinci.

Autor recenzované studie se opírá o nejsoučasnější psychologii osobnosti. Zajímá se zvláště o poslední práce empirického, experimentálního charakteru. V první části studie autor pojednává o Allportově, Eysenckově a Cattellově koncepci osobnosti. Jeho záměrům nejlépe vyhovuje koncepce Cattellova. (Cattellův 16 P. F. test byl již před několika lety polskými psychology standardizován pro tamější populaci.) Intenzitu náboženského postoje definuje autor vztahem k supranaturálnímu objektu. (Pomocí „Paths of Life“ Ch. Morrise.) Do výrazu „náboženský postoj“ zahrnuje jak stránku intelektuální, tak emotivní. Ve výzkumu pak intenzitu „náboženského postoje“ dotazovaní vyznačují na bodovací Likertově škále.

Druhá a třetí část studie pojednává o vlastním výzkumu. Není únosné šířit se o technických detailech výzkumu. Jen nejdůležitější: výzkum byl prováděn v šesti polských městech, věk dotazovaných 21–35 let, sociální složení: dělníci, rolníci, inteligence v rovnoměrném zastoupení, nejnižší vzdělání střední škola, 40 % vzdělání

přírodovědné, 60 % humanitní. Vzorek nebyl reprezentativní, neboť dotazovaní měli nejméně středoškolské vzdělání. Důvody pro poslední byly technického rázu: na dotazník zaslaný poštou by při jiném výběru respondenti nereagovali adekvátně.

Poslední část studie shrnuje výsledky výzkumu. Tato část je také nejzajímavější. Bylo již řečeno, že vzorek není dostatečně reprezentativní, což si autor uvědomuje. Přesto lze souhlasit s autorem, že určitý výběr dotazovaných podstatně neohrožuje validitu a reliabilitu výzkumu.

Na základě získaných dat rozděluje autor respondenty do tří skupin: V+ – skupina s vysokým pozitivním náboženským postojem, Vo – skupina s neutrálním postojem a V– – skupina s vysokým negativním postojem k náboženství. Poté autor provádí korelace s daty charakterizující osobnost, které získal Cattellovým 16 P.F. testem. Účel je zřejmý: autor zkoumá, zda Cattellovy faktory osobnosti (tedy jejich syenci) koreluje s intenzitou náboženského postoje. Mezi skupinou V+ a Vo existují velmi signifikantní rozdíly u faktorů F, G, O, Q1, Q3, Q4. Vysoká intenzita náboženského postoje pak vykazuje tyto rysy: F– (desurgence – tendence k introverzi), G+ „síla superega“ (vysoké sebevědomí, odpovědnost, spolehlivost, závislost na společenských standardech), I+ (prezícia), O+ (sklon k pocitům viny), Q1 (radikalismus), Q3 (tento faktor podle Cattella reprezentuje míru integrace osobnosti, „conscious selfsentiment“), osoby s vysokým skóre Q3 projevují reakce sociálně souhlasného charakteru), Q4 (podle Cattella vysoké Q4+ zahrnuje „iracionální“ starosti, tenze, dráždivost. Cattell pomocí faktorů O a Q4 diferencuje neurotiky – v obou případech – soudí Cattell – úroveň vzrušení a tenze pochází z nevybitého a nekontrolovatelného libida). Zajímavým zjištěním u osob s vysokou intenzitou náboženského postoje je vysoké kladné skóre G, Q1, Q4. Není vyloučeno, že autor v těchto faktorech osobnosti zachytil vlastně okolnosti jiného charakteru: sociální klima katolicismu v Polsku.

Srovnáním 16 P.F. testů skupin V+ a Vo dojdeme ještě k jednomu důležitému závěru: není rozdílů ve faktorech A (cyklothymie, schizothymie), E (dominance, submise), H (parmis, trectia – faktor vztahující se dynamičnosti psychiky). Tyto faktory jsou etiologicky konstituční, což tedy znamená, že náboženské postoje, zážitky se neopírají o dědičné rysy osobnosti a že tedy závisí na těch rysech osobnosti, které se utvořily v procesu socializace. Kdyby se podařilo sledovat a zachytit dynamiku vývoje faktorů osobnosti v souvislosti s procesem socializace, pak by také bylo možné např. zachytit to období, kdy náboženské obsahy působí na člověka nejsilněji. (Vnímavost vůči náboženství totiž nemusí – jak se obecně soudí – souviset jen s krizovými životními situacemi.)

Mezi skupinou V– a Vo – jak ostatně bylo možné předpokládat – není velkých rozdílů. Signifikantní difference je jen ve faktorech O a Q1. Mezi skupinou V+ a V– autor našel velmi signifikantní diferenci jen ve faktorech G, M, Q1. Neexistence rozdílů mezi faktory O a Q4 neodpovídá povšechné zkušenosti.

Autor studie prokázal, že náboženství má vliv na strukturu osobnosti. Skutečnost, že náboženské obsahy formují osobnost člověka, nevyovídá nic o ontologickém charakteru těchto obsahů, jak se domnívá autor. Takový nekonzistentní závěr práce má své odůvodnění: studii W. Prezyny vydala Katolická univerzita v Lublinu. Nicméně i práce této provenience – pokud jde o práce vědecké – mohou být prospěšné ve výzkumu a studiu religiozity a tím tedy také prostředkem vědeckého ateismu.

Pavel Lukáš

Bernard Bolzano: Kleine Wissenschaftslehre; ed. Jaromír Loužil, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1975, 229 stran.

Zájem o Bolzanův přínos v oblasti noetiky, logiky a metodologie věd dokládá nejen v pořadí už čtvrté vydání Bolzanova *Wissenschaftslehre* (Aalen 1970), ale i různé výtahy, které jsou v poslední době z tohoto Bolzanova základního spisu pořizovány: *Grundlegung der Logik* (ed. Friedrich Kambartel, Hamburg 1963), *Theory of Science* (ed. Rolf George, Berkeley–Los Angeles 1972), *Theory of Science* (ed. Jan Berg, Dordrecht–Boston 1973). Bolzanově logice bylo věnováno i videňské sympozium, konané u příležitosti 125. výročí Bolzanovy smrti (viz *Bolzano als Logiker*, Wien 1974).

Zatím poslední bolzanovskou edicí je právě spis *Kleine Wissenschaftslehre*. Jaromír Loužil připravil pod tímto názvem pro filozofickohistorickou řadu spisů Rakous-